POTAMOPYRGUS JENKINSI HEEFT DE WIND IN DE ZEILEN

door

J.G.J. Frentrop

De mededeling zou zeer kort kunnen zijn, maar misschien stellen de lezers een uitgebreide behandeling van het onderwerp wel op prijs.

Welnu, velen kennen deze soort nog wel als Hydrobia jenkinsi en dan gingen de gedachten meteen uit naar het kleine spul van strand en slik. Er zijn blijkbaar redenen haar over te plaatsen naar het geslacht Potamopyrgus. Voor de classici onder U zegt deze naam wel wat. Het woord is samengesteld uit twee Oudgriekse woorden: potamos, rivier en pyrgos, toren. Het wil zoveel zeggen als het slakje, dat in de rivier leeft en een torenvormig huisje heeft. Dat is eigenlijk wat merkwaardig, want rivierbewoners hebben als regel huisjes met sterk ineengedrongen windingen om zo de kracht van het stromende water te weerstaan. Denkt U maar eens aan Theodoxus fluviatilis, Ancylus fluviatilis en Lithoglyphus naticoides. En onder onze Lymnaeidae is het juist Radix peregra met de uiterst korte top, die zich wel in stromend water ophoudt. Een torenvormig huisje zou een handicap voor de bewoner moeten zijn. Dat geldt blijkbaar niet voor Potamopyrgus. Zij beweegt zich gaarne tussen en onder stenen en keien en voorkomt op die manier, dat ze door de stroom wordt meegesleurd. Ze vindt trouwens in Bithynia tentaculata een medestandster, want ook deze soort voelt zich wel in de rivieren, ondanks het torenvormig huisje.
De soortnaam jenkinsi verwijst naar meneer Jenkins; de man zal wel totaal vergeten zijn, maar hij heeft ooit ongetwijfeld een toost uitgebracht op ons slakje, dat tot in eeuwigheid zijn naam uit moet dragen.

De commissie voor Nederlandse namen voor de inheemse malacofauna heeft de naam toegewezen van Jenkins'brakwaterhoorntje. Alweer die meneer Jenkins en dat brakwater klopt niet meer, zoals we nog zullen bemerken. Misschien is er een betere naam te bedenken.

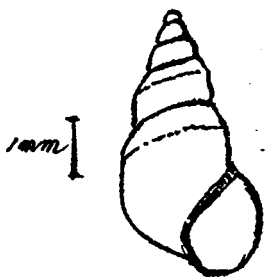
Ons slakje blinkt eigenlijk uit door een heel andere eigenschap, want wetenschappers met een scherp oog hebben haar er op betrapt, dat zij parthenogenese pleegt! Voor wie het niet mocht weten: parthenogenese is een soort eindpunt in de vrouwenemancipatie. Zonder bevrucht te zijn, kunnen de wijfjes dan eieren leggen, die levensvatbaar zijn. Voor mollusca is dit verschijnsel tot Potamopyrgus jenkinsi beperkt, zover mij bekend is. Bij geleedpotigen komt het vaker voor.

Mijn biologieleraar had indertijd een hele farm van wandelende takken in de hoop ooit een mannetje te kweken, maar dat is hem niet gegeven geweest helaas. Ook watervlooien, thripsen en bladluizen doen er aan. Van de honingbij is het algemeen bekend, dat de darren uit onbevruchte eieren ontstaan.

Misschien fronsen de leden van voornoemde commissie wel ernstig de wenkbrauwen, als ze horen, dat ik onder mijn vrienden niet

spreek van Jenkins'brakwaterhoorntje maar van het torenmaagdje!

De derde bijzonderheid van het "torenmaagdje" is de feitelijke aanleiding tot deze publicatie. Het is haast niet te geloven, maar de dames zijn een explosieve veroveringstocht begonnen, althans in de Liemers, de rivierenstreek rond Zevenaar.

Potamopyrgus jenkinsi forma aculeatus

Tot voor enige jaren kwam de soort hier in het geheel niet voor. De literatuur vermeldt haar alleen uit de kustprovincies en een plek aan de Maas in Limburg. Edoch, in 1975 ging men tussen 's-Heerenberg en Didam zand graven voor de aanleg van een snelweg. Het zandgat liep vol water, maar kanalen en slootjes, die het meer met andere wateren verbinden, zijn er niet. Het water was in de eerste jaren van zo'n goede kwaliteit, dat er zelfs kranswieren, Chara, in groeiden. In 1981 bleek het meer door talloze "torenmaagdjes" bewoond te zijn. Onder de microscoop was prachtig de karakteristieke tekening van de diertjes te zien, die zo duidelijk weergegeven is in het boekje van Janssen en De Vogel "Zoetwatermollusken van Nederland". De grote vraag was toen, hoe de zoetwatermollusken en Potamopyrgus in het bijzonder dit geïsoleerde "terrein" hebben bereikt. Omdat de plas nogal in trek is bij de kleine watersport, zoals duikers en surfplankzeilers, moet men voor het probleem van de kolonisering eer daaraan denken dan aan meeuwen en andere watervogels. Immers, het getrappel en gedartel van de vogels doet de slakken eerder in hun schulp kruipen, dan dat zij zich op de vogel vestigen. En als zij dat al zouden doen, dan zouden ze zich spoedig laten vallen, als de vogel bij het opvliegen felle bewegingen maakt. Bovendien moet men bedenken, dat operculate slakjes in rusttoestand de voet niet kunnen benutten als zuignap om zich vast te hechten.

Eén van mijn vrienden verzamelt en prepareert vogelpoten. Teneinde de omvang van de collectie te beperken, bewaart hij alleen rechterpoten. Zo werd ik in het bezit gesteld van een ordentelijke linkerpoot van een kapmeeuw. Doorstoken met een ijzerdraad is de poot in de plas gepoot. Dag aan dag is deze poot onderzocht, of

er zich misschien een slakje op had gevestigd. Doch het onderzoek is steeds negatief geweest, tot op de dag dat deze poot gevlogen was. Misschien kan een weekdier tijdelijk beklemd raken op een vogel of een voorwerp en zo een reis door de ruimte maken. Beter liggen de kansen voor de eilegsels, die her en der worden afgezet en het zal daarom zeker interessant zijn om eens te bekijken hoe lang legsels, die op het droge vertoeven, levensvatbaar blijven. Doch heel wat soorten mollusken zijn levendbarend en kunnen dus niet als ei worden getransporteerd. Denk maar eens aan de Sphaeriums en Pisidiums. Hoe dan ook, de mollusken worden toch verspreid en blijkbaar vrij gemakkelijk, want de genoemde plas herbergde na vijf jaar minstens zeven soorten weekdieren.

Maar terug naar de triomftocht van Potamopyrgus. In de laatste maanden van 1989 trof ik haar in plassen langs de IJssel bij Lathum en Dieren, plassen waar de watersport intensief bedreven wordt. Later vond ik het "torenmaagdje" volop in het aanspoelsel van de Rijn bij Tolkamer. Vlak daarbij ligt de Byland, een zandgat dat in open verbinding met de Rijn staat. Hoewel daar, zowel als in de Rijn, tot voor kort vrijwel geen levende mollusk voorkwam, bleek het in de appelmoeszeef, die door de slikkerige bodem heen en weer gehaald werd, te krioelen van Potamopyrgus. Het "torenmaagdje" heeft zich geschaard in de rij van planten en dieren, die zich plotseling razendsnel verbreiden. Het hoe en waarom van de expansie is raadselachtig.

TE KOOP UIT NALATENSCHAP:

Het Zeepaard 1984 t/m 1988	f 30,-
Basteria 1984 t/m 1987, inclusief Algeciras-nummer en fossielengids tweekl. (excl. afl. 3)	f 80,-
Correspondentieblad NMV 1984 t/m 1987 en Informatiebladen 1 t/m 1	f 20,-

Verzendkosten voor de koper.

Kontaktadres: D.F. Hoeksema, Watertoren 28, 4336 KC Middelburg (tel. 01180-16532).

NIEUWE PUBLICATIES:

TREW, A., 1990. John R. le B. Tomlin's new molluscan names. Uitgegeven door het National Museum of Wales. 101 pp., 13 pl. ISBN: 0 7200 0304 7. £ 16,-

Enige tijd geleden verscheen de publicatie over J.C. Melvill van dezelfde auteur. Nu is er tevens een publicatie verschenen over John Read le Brockton Tomlin, een zeer ektief amateur conchologist. Meer dan een miljoen schelpen en 2200 malacologische publicaties heeft hij nagelaten aan het N.M.W. te Cardiff (Melvill-Tomlin coll.)